

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 10. marca 1855.

List 20.

Koristnost vélikega korenja ali vélike merkve, in kako ga sejati.

Po obilih skušnjah, ki so poterjevale neprecenljivo koristnost vélikega korenja, posebno pa po iskrenem priporočilu česke gospodarske družbe, so ga tudi „Novíce“ lani začele našim pospodarjem priporočati, in tudi pri nas se je poterdila velika vrednost tega sadeža. Da se nekterim ni tako obnesel, kakor so pričakovali, ni bilo korenje krivo, ampak ker ga niso prav sejali in prav obdelovali.

Ker je to korenje res dobra stvar in ker je po pravici vredno, da se ga tudi naši gospodarji bolj poprimejo, jim hočemo bolj natanko povedati, kako se ima z njim ravnati, da bode prav. Ta nauk pa smo vzeli iz letošnje pratike česke gospodarske družbe „kalendar hospodarsky“, v katerem omenjena slavna družba spodbada gospodarje na Českem, naj bi se čedalje bolj poprijeli „welké mrkwe“. Takole ga priporoča:

Med vsimi sadeži, ki se priporočajo za namestnike krompirja, zasluži véliko korenje gotovo prvo mesto. Veliko korenje je sicer belo korenje, vendar je le odrodek (Abart) navadnega rumenega (žoltega). Domá je veliko korenje na Francozskem (zato se imenuje tudi francozsko korenje), odtod je bilo pred 3 leti prenešeno na Nemško, naj prvo v Hohenheim, in se je razširilo kmali krog in krog zavolj bogatega pridelka in pa prijetnega okusa.

Če pomislimo, kako dolgo je potreboval krompir, kako dolgo je potrebovala detelja, da sta premagala neumnost in opornost tadajnih ljudstev, ki so krompir psovale za „prešičjo jéd“, deteljo pa za „škodljivo travo“, se moramo res čuditi, da je bila korist vélikega korenja tako hitro spoznana. Pa tudi ni težko zapopasti, da je tako, ker véliko korenje je prijetna jéd (hrana) za ljudi, ktera se jim ne priškuti kakor navadno korenje, ampak se jim zmiraj dobro prileže, naj ga jedó kolikorkrat hočejo, — pa tudi za živino je z zelenim perjem vred prijetna in tečna klaja. Pri dobrem obdelovanju se na njivi s posetevjo enega korca *) pridelava 200 centov tega korenja. Da marsiktero korenje polčeteri funt težko zraste, ki je zgorej 4 pavce debelo in do 22 pavcov dolgo, vsak vé, ki je veliko korenje prav sejati.

Podnebje in zemlja za véliko korenje.

Véliko korenje ljubi bolj vlažno (mokrotno) in gorko podnebje, pa tudi v bolj merzlih krajih se dobro sponaša.

Vse korenje, posebno pa véliko korenje, ker s koreniki globoko sega, hoče imeti globoko orano, rahlo, močno, plevéla in kamnja očiščeno, ilovnato zemljo ali pa ilovnato pešenko.

Kdor hoče veliko tega korenja pridelati, mu mora dobro pognojiti. Korenju, ki se seje za človeško jéd, naj se pognoji že pred zimo, — korenju za živinsko klajo se pa zna ravno pred setvijo gnojiti.

*) En korec (Strich) na Českem je pri nas enmalo čez 3 mernike.

Zemlja se mora skerbno pripraviti, dobro zrahljati in že pred zimo dvakrat globoko preorati. Če je zimska srež zemljo dobro zrahljala, ni treba spomladi spet orati. Če je pa zemlja po obilnem dežji spomladi zlo zatepena, se mora pred setvijo še enkrat preorati ali prekopati.

Setev vélikega korenja.

Kakor hitro se je bila zemlja dosti osušila, kar se mesca sušca (marca) ali pa izzačetka malega travna (aprila) zgodi, naj se to korenje berž seje, zakaj véliko korenje dolgo časa ne doraste.

Seje se na dvojno vižo: ali v verste ali ne v verste.

Kdor v verste korenje seje, si prihrani semena, zemljo lože obdeluje in pleje, več korenja pridelava.

Če sejemo korenje v verste, ki so po 16 do 18 pavcov narazen, je za njivo s posetvijo enega korca 3 do 5 funtov korenjevega semena zadosti. Sicer ga je pa na pol več potreba.

Seme se rado vkup derži, zato naj se pred setvijo v roki dobro zmane, in da se enakomerno sejati zamore, naj se s peskom ali z žaganjem ali pa z zdrobljenim starim moltrom zmeša.

Ker seme pozno kalí, je prav, da se poprej namakva.

Seje se pa seme tako, da se na njivi, ki je popred bila z oestro brano poprek dobro povlečena, z matiko naredé 2 do 3 pavce globoki razorčki, poldrugi čevelj saksebi; v te razorčke se z roko redko vseje seme. Potem se zemlja z matiko ali z grabljami čez seme potegne.

Da pa korenje dobro raste, se mora pridno pridno obdelovati. Kako pa? Kakor hitro se mlade sadičice prikažejo tolikšne, da se zamorejo dobro ločiti od plevéla, se morajo pleti in okopavati. Okupujejo se pa 3krat, ali naj manj dvakrat, z matiko ali pa osipavnim plugom tam, kjer je korenje v verste vsejano.

Kader se pervikrat, ali včasih še le, kakor kaže, kadar se drugikrat okopuje, je treba pregosto korenje iztrebiti, to je, brez milosti vse slabejše in nepotrebne sadike izruvati, in le tiste pustiti, ki so močne, tako, da pol čevlja saksebi stojé.

(Konec sledí.)

Gospodarske skušnje.

Naprava za drobljenje turšičnih steržev.

„Novíce“ so že večkrat omenile od tiste Marcelove mašine, na kateri se dajo turšični sterži v moko zmleti in tako ti sicer malo obračani ali celó zametovani sterži v dobro obračati. Al ta mašina je predraga, da bi sijo mogel omisliti vsak gospodar, ki turšico prideluje. Z veseljem tedaj damo na znanje, da je — kakor odbor štajarske gospodarske družbe v 9. listu svojega „Wochenbl.“ piše — da je gosp. Franc Šrank, delovodja švabovske fabrike v Ptujem (Pettau) na štajarskem imenitno pripravil, da vsak dober in s potrebno vodo oskerbovan

mlin si zamore za kakih 5 do 10 fl. tako napraviti, da turšične sterže melje tako dobro, kakor Marcelova mašina. V mlinu Turniškega grada poleg Ptuja je naredil Šrank že to pripravo, in v tem mlinu zmleti drob in moko turšičnih steržev je odbor štaj. kmetijske družbe, kateremu sta se na ogled poslala, popolnoma odobril. Velika imenitnost te priprave, katero si bo za majhen dnar vsak mlinar lahko napravil, je očitna iz tega — pravi odbor štaj. gospodarske družbe — ako pomislimo, da na Štajarskem se blizo na 100.000 oralih turšica prideluje, ta dá na leto 1 milijon in 800.000 centov izlušenih steržev. Ker pa se je po lanskih skušnjah z Marcelovo mašino zvedilo, da iz 100 funtov praznih turšičnih steržev se pridela 8 funtov lepe bele moke, 26 funtov zadnje moke, 23 funtov moke za živinsko pičo, 23 funtov pa otrobov, — tedaj se bo iz omenjenih 1 mil. in 800.000 centov steržev namlelo 612.000 centov moke za kruh in žgance, 828.000 centov moke za živino in otrobov. Ako cent krušne moke po 10 gold., moko za živino in otrobe pa po 2 gold. rajtamo, znese to okoli 8 milijonov gold. vrednosti na leto. — In tako si bo zamogla vsaka dežela, kjer se kaj turšice prideluje, in kjer si bojo mlinarji to pripravo naredili, veliko dobička nakloniti vsako leto.

Več od te znajdbe in kako se bo ta priprava narejala, bomo naznanili ob svojem času. Berž ko ne bo gosp. Šrank privilegij vzel za to napravo.

Starozgodovinski pomenki.

Kje je stal Praetorium Latovicorum?

Razložil Davorin Terstenjak.

Mnenje svojega pridnega sodelavca na polji stare zgodovine častitega gosp. Hicingerja, da je rimska cesta iz Emone skoz Acervon Praetorium Latovicorum v Neviodun deržala po Dolenskem in ne kraj Save, rad podpiram. Sledil sem pri terdenji, da je Praetorium Latovicorum stal kraj Save v okolici radečki in hotemežki, Schoenlebena in Muharja, in zato sem si prizadeval v Hotemežu najti Latov. V posebnem članku „o cvetu Lotos“ bom dokazal, da se ta cvet veli Kamala, to je, hotiv, ali lotos, kar v indiškem in gerškem jeziku pomeni bekehrungswürdig. Zakaj pa to ime ima, bo dokazal tudi omenjeni članek.

Moja razlaga imena Hotemež toraj še vendar ostane temeljita, in ime zna basnoslovno podlago imeti. In res to misel podpirajo bližnje Radeče, ki so brez dvombe ime dobile po Radogostu, Radoslavu, Radomiru — soprogu Hotemare, Hotemere, Hotimire, kateri imeni se skladate z indiškim Shri-Rama in Lakšmi.

Da so vsi stari narodi radi imenovali mesta, sela, vasi, gore, reke po božanstvih ali njihovih zaznamkih, je lahko dokazati: cele dežele nahajamo z basnoslovnimi (mythiškimi) imeni.

Da je posebno stari Slovenec rad tako delal, smo se že prepričali. Ker v bližini Kresnic nahajamo Hotiše, blizo Radomelj večkrat Trebno, Trebelovo, mi to služi za dokaz, da se Ratschach res pisati ima po slovenski Radeče, ako ravno ljudstvo Rače izgovarja. Kranjci radi glase pogoltujejo, in tako se razjasnuje, zakaj se v ustih ljudstva ne čujejo Radeče.

Tudi pisava imena Sittich ni še gotova, kakor iz gosp. Hicingerjevega članka vidim, kateri Zatičina in Zitičina piše.

Meni se prva pravilniša zdí, kjer imena sosednih krajev Metnaj in Temenice poznajajo lego. Kakor imamo na Kranjskem Utik, tako tudi je mogoč Zatik. Naj nam te dvombe rešijo domorodci, kateri v ti okolici živijo. Oddaljen, kakor sem jaz, nemore nič gotovega reči.

Ker smo še dosedaj skoro vse večje mesta rimske dobe ali s starim ali pa obnovljenim imenom našli, nemorem zapopasti, da bi se bilo ime Latov, Latovičani tako celo zgubilo.

Ali ne tiči ime Latov, Latovičani v imenu Letija? Skoro bi verjel, da je Letija bila glavno mesto Latovičanov. Spreminovanje glasnika a v e je na Kranjskem kaj navadnega. Štajarske imena Janko, Jaras, Jariha, Jarala so na Kranjskem Jenko, Jeras, Jeriha, Jerala; zakaj ne bi iz Latije postalo Letija? Toraj so Latovičani stanovali od Ljublane kraj Save po celem Dolenskem in so bili sosedje ilirskih Japodov, kateri niso bili slovensko, ampak traško pleme. Da se dnešnji prebivavci Letije velijo Letijani ne pa Latovičani, to nič ne dene. Dnešnja Sobotica, Sobotelj, madjarški Sombotelj, se je za Rimljanov zvala Sabaria, torej prebivavci Sabarci ne pa Sobotičani, Soboteljci, — pa kdobode terdil, da v Sabarii, Sobotici i Sobotelji ni enaka korenika?

Oblike ljudstvo spreminja, vendar korenike so mu svete.

Ako rečem, da je Letija bila glavno mesto Latovicorum, pa ne terdim, da je tam Praetorium Latovicorum stal (Latovicus je edina pravilna pisava in ime božanstva se nahaja na koroških kamnih razun Latobius, tudi v obliki Latovus), Praetorium ni bil druga pri Rimljanih, kakor glavni kraj tabora. Rimljani so prostore za tabor z nar večjo previdnostjo odločevali, deloma zato, da so potrebni prostor za vojsko in potrebno vodo dobili, deloma pa, da so proti sovražnikom lahko nakope napravljali.

Zato je vsigdar bil za ta posel pošiljan „tribunus belli“ *). Naj preje so izvolili prostor za Praetorium, iz kterega se je lahko čez vés tabor vidilo.

Med timi možmi, kateri so lego za tabor odločevali, je bil v prvih časih augur, pozneje pa mož, kateri se je „metator“ zval, zato „castra metari“, das Lager ausmessen **) — (Zatikati? Zatičina?)

Kakor je pri vstanovljanji mest augur proti straném sveta, ktere so se mu dobre zdele, dve linii potegnili, ki ste še tako zване „cardo maximus in decumanus“, tako je tudi bilo pri taboru.

Druge linije so bile tema dvema paralelne. Nad punktom, kjer ste se „cardo maximus in decumanus“ prezevale, je bil Praetorium, torej glavni punkt tabora.

Praetorium Latovicorum je torej samo bil tabor rimskih legijonov na zemlji Latovicorum, ne pa njihovo glavno mesto. Znali pa so se ravno Latovičani rabljati za posadko tega tabora, in ako se ne motim, je bila takošnega tabora potreba, kjer so se sosedni Japodi radi spuntovali.

Na kerškem polji proti severu od Novega mesta nahajamo selo Ratež. Znal bi bil tudi tukaj Praetorium stati; ime pomeni to kar tabor od rat = tabor, boj, vojska.

Med Emono in Praetorium Latovicorum se še nahaja Acervone — brez dvombe prestava domačega slovenskega imena. Nad Trebnem nahajam na karti Stockendorf. Ako to vas ljudstvo izgovarja Stožka vas, bi Acervon bil prestavek imena Stožka vas od cerkveno-slovenskega stog, to je, acervus. Dalje bi znalo še ime vasi Veršlin opominjati na acervus, od verb.

Trebniški spomenek z imenom T. Mitrapus je kaj važen, ker pričuje, da tudi stari Slovenci so Mitrovo častje poznali. Mitrapus pomeni der Mitrasstier, in tukaj spet vidimo sestavljeno ime, kakor v imenih Voltar, Voljapus, Voltreibus itd.

Bil je vojak 14. legije, ktera se je velela „gemina victrix“, in je „v Aquis Aureliis“ v Alsacii (Elsas) ležala. Ker je Rimljan noriške in panonske legijone posadil v Ga-

*) Polyb. VI. 39.

**) Livij VIII. 38.